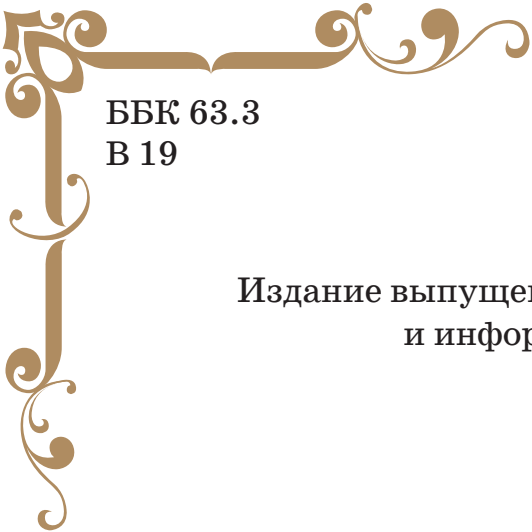

Васильченко Т.

Дмір Темір

аруна
Б А С П А С Ї

ББК 63.3
В 19

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат
министрлігінің бағдарламасы бойынша шығарылып отыр

В 19 Васильченко Т.

Әмір Темір. Тарих, тұлға, уақыт. – Алматы: «Аруна», 2007.
– 96 бет. – «Шығыстың ұлылары» топтамасы

ISBN 9965-26-241-1

Тарағай Бахадүрдің баласы – Әмір Темір ибн Тарағай Бахадүрдің есімі әмірші Темір деген мағынаны білдіреді. Ол тарихта өз заманының шебер қолбасшысы ретінде таныс. Бұған қоса, ең қатыгез жаулаушы бейнесінде де белгілі. Шындығында, ол ғалымдарға бас иді, сәулетшілер мен шебер жандарға асқан құрмет көрсетті. Оқымысты адамдарды жанына жақын ұстады.

Темір басқарған мемлекеттің астанасы – Самарқанд қаласы. Ол өзі билік еткен тұста сарайлар, мешіттер, кесенелер салдырып, Самарқандты сәулет өнерінің озық үлгісіне айналдырды.

ББК 63.3

Барлық құқығы қорғалған. «Аруна» баспасының жазбаша рұқсатынсыз кітаптан үзінділерді, суреттерді көшіріп басуға болмайды.

В $\frac{0503020905}{00(05)07}$

ISBN 9965-26-241-1

© «Аруна Ltd.» ЖШС, 2007

Мазмұны

Бірінші тарау

Бабалар сәуегейлігі.....5

Екінші тарау

Мәуереннахр үшін күрес.....28

Үшінші тарау

Әрлеу немесе бағбанның жолы64

Жер бетінде осыдан жеті ғасыр бұрын өмір сүрген Тарағай Бахадүрдің баласы – Әмір Темір ибн Тарағай Бахадүрдің есімі әмірші Темір деген мағынаны білдіреді. Ол адамзат тарихына өз заманының шебер қолбасшысы ретінде енді. Бұған қоса, ең қатыгез жаулаушы бейнесінде де белгілі. Түрлі елдер өз шежірелерінде келер ұрпақ үшін оның өміріндегі оқиғалар туралы әңгімелерді сақтап келген. Алайда, бүгінгі заманға жеткен бұл шежірелердің барлығында Темір әр түрлі есімдермен, дәлірек айтқанда, лақап аттармен аталады: Тамерлан, Темірлан, Ақсақ Темір.

Тамерланның ел жаулау мен халықты бағындыруға келгенде ашкөздік көрсеткені анық. Оның атын шығарған, яғни қанды даңққа бөлеген де осы ісі еді. Тамерланның айбатты есімін адамзат санасынан жүздеген жылдар да өшіре алмады.

Қандықол жаулаушы жаратылысының бұдан өзге қыры болды дегенді қазір еске түсіретіндер аз. Шындығында, ол ғалымдарға бас иді, сәулетшілер мен шебер адамдарға асқан құрмет көрсетті, өзінің сауаты жоқ бола тұра, кітап әлеміне ілтипатпен қарады. Оқымысты адамдарды жанына жақын ұстады. Кітапты дауыстап оқудың шеберлері Темірге көне еңбектердің қалың томдарын оқып беретін. Ал, ол болса, сағаттап тыңдаудан жалықпайды.

Темір басқарған мемлекеттің астанасы Самарқанд қаласы болды. Ол Самарқандты өзі билік еткен уақытта сарайлар, мешіттер, кесенелер салдырып, сәулет өнерінің озық үлгісіне айналдырды.

Темірді жолдастары жас кезінде ержүректігі мен турашылдығы үшін құрметтеді.

Сонымен қоса, ол бір заманда ана мейіріміне бөленген сәби болатын...

Бабалар сәуегейлігі

*Сәуір айының металы – темір,
ал тасы – алмас, дүниеде алмастан қатты не бар?*

Линда Гудмен

Темір Бұхарадан оңтүстікке қарай орналасқан Кеш қаласының* маңындағы Қожа-Илгар қыстағында дүниеге келді. Шыңғыс ханның ұлы – Шағатайдың бұрынғы патшалығы болған бұл жерлер Әмудария мен Сырдария өзендері арналарының арасында орналасқандықтан, Өзенаралығы деп аталады. Оны арабтар Мәуереннахр дейді.

Темірдің әкесі – Тарағай Бахадүр көшпенділердің ұрпағы болғанымен, отырықшы өмір салтын ұстанды. Тұрмысы орташа бек кәдуілгі тақуа мұсылман еді. Сондай-ақ, аз ғана жерге иелік етті. Тарағай бек барластардың шағатай руынан шыққан. Орта ғасырда шағатайлар бүкіл Мәуереннахр, Жетісу мен Қашқарияны мекендеді. Олардың көпшілігі өздерін Шыңғыстың ұлы – Шағатайдың ұрпақтары санайтын. Және осыны ерекше мақтан тұтатын. Қалғандары Шағатай ұрпақтарымен қатар өмір сүріп жатқандарына шүкіршілік ететін. Олар да осынысымен мақтанатын. Шағатайдың мықты жауынгер ретінде даңқы шыққаны белгілі. Ол әскери жорықтарда үнемі әкесінің жанынан табылды.

Жұбайы, әрі қожайыны Тарағай Бахадүрге 1336 жылы 9 сәуірге қараған түні Текина қатын ұл сыйлады. Тамерланды әлемге танытқан уақыт та жауынгерлік рухымен ерекшеленді. Қасиетті Түркістанның төбесін көмкерген тұнық көктей шыдамды әйелдің сәбиінің маңдайына осы екі жағдай таңба болып басылды ма, кім білсін?.. Текина қатын Темірді тап сәуір айында дүниеге әкелді. Егер кімде-кім Темір басқа күні немесе басқа айда туылды десе, сенбеңіз. Өйткені, тек Марс планетасының шарпыған отты назарында туылған сәбидің тағдыры ғана осыншалық ұлы, осыншалық қатыгез болуы мүмкін.

*Өзбекстандағы қазіргі Шахризабе қаласы.

Ұлы дейтін себебіміз, Темірді дәл осы тағдыр хан көтерді және халыққа билік ету мәртебесін берді. Қатыгез дейтініміз, дәл осы тағдыр оны істерінің адалдығына және халықтың ұлы азат етушісі екендігіне сендіре отырып, алдады. Темір бұған күмәнсіз иланды.

* * *

Сырттай қарағанда, Темірдің дүние есігін жаңа ашқан басқа сәбилерден ерекшелігі де жоқ-ты. Ол да жұдырық боп түйілген құйтақандай қолдарын ербеңдете, апыл-ғұпыл қадам жасап, бет алды жылайтын кәдімгі нәресте. Алаңсыз ана мен бейкүнә сәбиді көмкерген көк жүзіндегі аспан компьютерінде нәрестенің болашағы есептеліп жатқандай, әлдекімнің құдіретті саусақтарының тағдыр пернелерін шарасыз басқаны секілді жұлдыздар міз бақпастан жымыңдап тұрды.

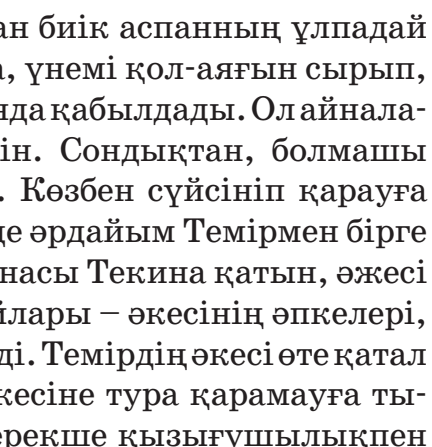
Ал әлемнің келесі бір тұсында жаулап алушының ауыр адымын сезгендей Жер-Ана селт ете түсті. Өмір есігін ашқан қаншама күнәсіз жан жарық әлемге қол созған осы бір сәби алақанынан тараған суық ажалды сезіп, қорқыныштан аласұрды...

Тек босанған ана ғана бұл сәтте бақыт құшағында еді. Нәрестенің дені сау. Ал даусы не деген ащы десеңізші. Мейлі, сәби өмірге келгеніне әлемге жар салып, іңгәлай берсін. Текина қатын көз ұшында бұлдыраған өзінің және балаларының болашағы туралы ойланып жатпады. Ағарып атқан әрбір таң оған үйреншікті күйбең тірлігін жүктейтін. Өміріне мән-мағына беріп, шүкірлік етуге осының өзі жетіп артылатын.

Ол ең басты міндеті құрсақ көтеріп, бала туу екенін жақсы білді. Одан кейін сәбиді бұғанасы бекігенше емізу керек. Сосын баланың өзі-ақ несібесін жібермей, майлы жілікті жұлып алатын болады.

Сәбидің әкесі – Тарағай бек жаңа туған нәрестеге батасын берсін деп Шамсуддин шайыққа алып барды. Бұл кезде шайық ыждаһаттылықпен Құран оқып отырған. Бірақ, кіріп келген Тарағай бекті көргенде оқуын тоқтата қойды. Шайық Құран сүрелерінің орта шеніне жеткенде «Темір» сөзі кездеседі. Бұл сәйкестік нәрестеге Темір есімін беру алдын ала шешіліп қойған дегенді білдірсе керек.

Күн артынан апта, айлар жылыстап сырғып жатты. Жыл өтті. Сәби ана құшағынан ажыраған жоқ. Қоршаған әлемдегі жаңалықтың бәрін асқан құмарлықпен санасына тоқи берді. Төбеде бірде тұңғиық та биік әрі көз жетпес алыс, бірде ақ ұлпадай кіршіксіз немесе дымқыл қошқыл бұлттардың ауыр салмағынан жақын болып көрінетін аспан тұрды. Төменде кейбір тұстары жұмсақ, иілгіш шөптен көрпе жамылған, енді бір тұстары әбден тапталып, тақырға айналған жер жатты.

Темір бауырында ақша бұлттар қалықтаған биік аспанның ұлпадай жеңілдігін көрді. Өзіне баурайтын, сөйте тұра, үнемі қол-аяғын сырып, таяқ жегізетін жердің қаттылығын сол қалпында қабылдады. Олайналады дағының бәрі тек маған тиесілі деп түсінетін. Сондықтан, болмашы нәрсеге ренжудің қажеті бар ма деп ойлады. Көзбен сүйсініп қарауға болатынның бәрі, оның ішінде аспан да, жер де әрдайым Темірмен бірге жүрді. Көзіне ілінген дүниелердің арасында анасы Текина қатын, әжесі Сайда, қарындасы Күлсім және көптеген апайлары – әкесінің әпкелері, басқа да туыстары мен олардың балалары бар еді. Темірдің әкесі өте қатал адам. Мұны баласы да сезетін. Сондықтан, әкесіне тура қарамауға тырысатын. Есесіне, ол шешесінің ет асқанын ерекше қызығушылықпен тамашалайтын. Анасы етті бабына келтіре жіліктеп, ұсақтап тұрайтын. Содан соң, отта баяу қайнатып пісіретін, ұзақ уақыт пісіретін. Арагідік қақпағын ашып, қарап қояды. Кейде анасына басқа әйелдер, қайын әпкелері мен қайын сіңлілері, екі абысыны қолғабыс береді.

Ошақ ашық аспан астында, кең далаға қойылған. Сондықтан, нәрестені көзіне түтін кіріп кетпесін деген оймен алысырақ киіздің үстіне отырғызады. Асылған еттен баланың танауын қытықтайтын аңқыған иіс шығатын. Шешесі тірлігін істей жүріп, бірдеңе дегендей болады. Кішкентай Темір мүмкін менімен, әлде ет асылып жатқан қазанмен сөйлесіп жүр ме екен деп, түсінбейді.

Сәби еттің піскенін шыдамдылықпен күтетін. Анасының қазан-ошақтың басындағы әрбір сиқырлы әрекетін жатқа білетін. Содан соң қолына кепсерді алғанда жүрегі жарылып кетердей қуанады. Кеңістікке таралып кеткен аңқыған еттің иісі отбасын дастарқан басына жинайды. Анасы қазаннан етті сүзіп алып, үрлеп суытады. Содан соң, «бері кел» дегендей қол бұлғап, Темірді шақырады. Осы сәт шешесі «саған арналған тәтті тағам осы» дейтіндей көрінетін.

Бұл – бала үшін сарылтып күттірген ыстық сәт. Нәресте қолды-аяққа тұрмайтын жылдам болғанмен, әлі қорқақтап басады. Аттап-аттап қадам жасайын десе, үстіндегі киімі өкпесін қысқандай көрінетін. Ал қара жер құйрығын нықтап ұстап тұрғандай, икемді қозғалып, қадам жасауға мүмкіндік бермейтін. Баласының мына әрекетін көрген шешесі жақын жерде айналшықтап жүрген қызын шақырады.

– Әй, Күлсім, мұнда кел, ініңе тамақ берші!

Жүгіріп келген қызға анасы қолындағы суып қалған етті ұстатады. Сәбидің аузы күйіп қалар дегендей тағы үрлейді.

Анасы шырынды әрі хош иісі аңқыған етті кейде өз қолымен беретін. Бала етті қомағайлана жұлып алатын. Ол жаңадан шығып келе жатқан сүт тістері бар иектерімен етті қуана соратын. Еттің шырынды дәмін сезетін. Осыдан кейін оның назарын аспан да, бұлт та, қазанның айналасына жиналған адамдар да аударып алмайтын...

Мың сандаған сәттерден құралатын мезгіл асқан жылдамдықпен күндерге, айларға, жылдарға айналып жатты. Жүйткіген уақыт ешқашан тоқтаған емес.

Жасы келіп қалған Сайда кейуана немересін қатты жақсы көретін. Бірақ, Темір бірбеткей болып өсті. Әдепсіздігі үшін әкесінің қаһарына ұшыраған кездері де жетерлік. Тентектік жасап, жазаланғанда ол басқа балалар сияқты бағынуды білмейтін. Керісінше, біраз жерге қашып барып әкесіне жұдырығын түйіп, сес көрсететін. Бірақ, баланың қайтымы тез. Сондықтан, ренжігенін лезде ұмытатын. Артынша жүзінде сенімділік пайда болып, қуанып жүре беретін. Жеті жасқа келгенде Темір құрдастарының арасында төбелесті бірінші бастайтын бұзыққа айналды.

Әжесінің табиғаты әкесі мен шешесіне ұқсамайтын. Ол баланың ақымақтығын кешіре салатын. Сабасына түскенде Темір және оның достары – Мидхад, Раджаб, Шағып пен Сафа әжесін қаумалап, отыра кететін. Ал әжесі болса, бала қиялын баурайтын неше түрлі ертегілер мен аңыз-әңгімелер айтады. Бұл аңыздар алыс елдер, құдіретті билеушілер мен төкаппар әміршілерді бағындырған қолбасшылар, батырлар туралы еді.

Мұндайда Темірдің көзі жанып, балаң жүзі төкаппарлана түсетін. Ол атып тұрып, ойша қылышпен ауаны оңды-солды кескілейтін.

– Трах! Бах!

Өзге балалар да Темірге еліктеп, соңынан еретін. Содан кейін олар ойынның қызығына батып мәз болысатын.

– Тра-ах! Ба-ба-ах!

Осы кезде Сайда әжей орнынан қозғалмастан қолын ербеңдетіп қой деп белгі береді. Бұл – тентек баланы тыныштандыруға жасаған әрекеті. Болмағасын ренішпен айқайлап:

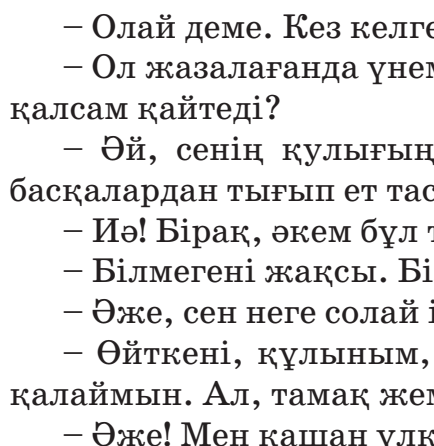
– Тентек! Дәл қазір орныңа отырып, тыңдамасаң, соңы қалай аяқталғанын ешқашан біле алмайсың!

Темір бірден басыла қоймағанымен, әжесі баяндаған аңыздың немен біткенін білуге деген құштарлық баланың бойындағы бұзықтықты жеңіп тынатын.

Кейде Темір оңаша қалғанда әжесінің бауырына еркелей тығылады. Сотқар, тілазар баланың шын көңілден шыққан сүйіспеншілігі еді. Әжесі мен Темірдің құпия әңгімесін жел, аспан, аяқ астында жатқан шөп қана тыңдайды.

– Әже, әкем маған неге қатал? Білесің бе, мен өскенде күшті болам. Сонда өзімді біреудің жазалауына жол бермеймін.

-
- Олай деме. Кез келген бала әкесіне бағынуы керек.
 - Ол жазалағанда үнемі тамақсыз қалдырады. Егер мен аштан өліп қалсам қайтеді?
 - Әй, сенің қулығың-ай. Тамақсыз қалған кездерде саған әжең басқалардан тығып ет тасыған жоқ па еді?
 - Иә! Бірақ, әкем бұл туралы білмейді ғой.
 - Білмегені жақсы. Білсе ашуланады.
 - Әже, сен неге солай істейсің?
 - Өйткені, құлыным, мен сенің үлкен әрі күшті болып өскеніңді қалаймын. Ал, тамақ жемесең, жүдеу және әлжуаз болып қаласың.
 - Әже! Мен қашан үлкен әрі күшті боламын?
 - Жақында. Қалай тез өскеніңді сен өзің де байқамай қаласың! Сол кезде кең даланың төсінде жүйрік атпен шабасың...

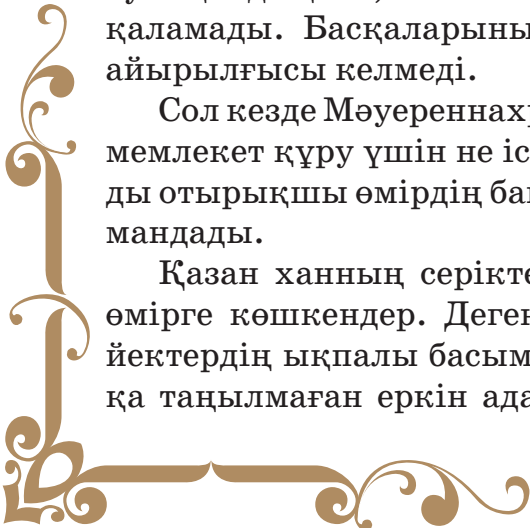
Осыдан кейін әжесі әдеттегідей тағы да ғажап аңыздары мен ертегілерін бастайды. Бұл сүйікті Темірінің күшті, келбетті және ержүрек жауынгер болатыны туралы аңызы. Ер-тұрманы қандай әсем, ал әбзелдері алтын, күміспен апталған. Үстіндегі киімі неткен керемет! Ол қанша ерлік жасайды десеңізші! Ас-суы да жеткілікті екен...

Осыны естігенде баланың жанарында ұшқын пайда болды...

Жас өспірім кезінде Темірдің жүрегі әрдайым жалындап тұратын. Жалын уақыт өте үдей түсті. Бұл кішкентай Темір мен оның айналасындағылардың өмірін қиындатып жіберді. Тек данагөй және қайырымды Сайда әже ғана немересін әлпештей алатын. Немересін қатты жақсы көргендіктен, үнемі қорғаштап жүретін.

* * *

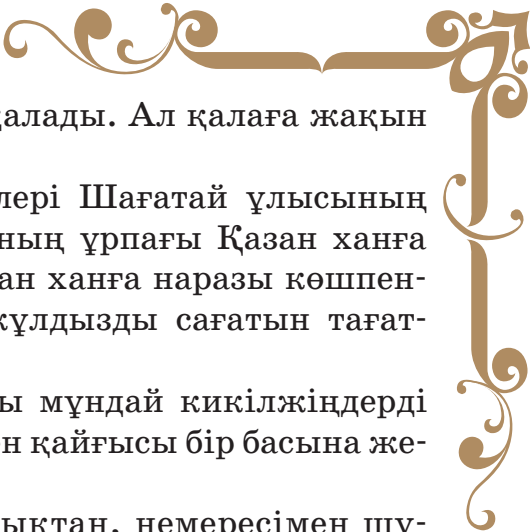
Арада үш жыл өтті.

Мәуереннахр халқының бейбіт өмірді ұмытқаны қашан. Мемлекетті құраған ұсақ феодалдық иеліктер оны әлсіретіп жіберді. Бұл жерде әр бек, әр әмір өз заңы бойынша өмір сүрді. Біреулер отырықшылыққа ауысқандықтан, көшпелі өмірдің ауыртпалығын қайта арқалауды қаламады. Басқаларының көшпелі тұрмыста үйренген еркіндіктен айырылғысы келмеді.

Сол кезде Мәуереннахрды Қазан хан басқарды. Хан біртұтас мықты мемлекет құру үшін не істеу керек деп бас қатырды. Ол Мәуереннахрды отырықшы өмірдің бай әрі гүлденген орталығына айналдыруды армандады.

Қазан ханның серіктері аз болатын. Олар, негізінен, отырықшы өмірге көшкендер. Дегенмен, Мәуереннахрда көшпелі әскери ақсүйектердің ықпалы басымырақ еді. Көшпелілер үй мен шаруашылыққа таңылмаған еркін адамдар болуды аңсады. Сондай-ақ, малдарын

дала төсі мен тау бөктерінде еркін өргізуді қалады. Ал қалаға жақын қоныстануға қарсылық білдірді.

Сондықтан, шағатай руының көшпенділері Шағатай ұлысының Мәуереннахр бөлігін билеуші Шыңғыс ханның ұрпағы Қазан ханға деген жек көрушілігін жасыра алмады. Қазан ханға наразы көшпенділерді Қазаған бек басқарды. Ол өзінің жұлдызды сағатын тағатсыздана күтті.

Он жасар Темір ересектердің арасындағы мұндай кикілжіңдерді онша түсіне бермейтін. Оның өз қуанышы мен қайғысы бір басына жетерлік еді.

Сайда әжей жиі ауыратын болды. Сондықтан, немересімен шүйіркелесуге мүмкіндігі бола бермейді. Бірде Сайда әжей қатты сырқаттанып үйден шықпады. Бұрынғыдай күншуақта қыздырынуды, көлеңкеде отырып демалуды, салалы саусақтарымен ұршық иіруді қойды. Тартымды әңгімелер баяндауды қойды. Әжей жылы көрпеге оранып, төсек тартып жатып қалды. Бірақ, ауруын айтып, шағынбады. Ешкімге салмақ салмады.

Балаларға әжелеріңді мазаламаңдар деп, алдын ала ескертіп қойған-ды. Бірақ, сүйікті немересі ешкімге байқатпай әжесінің көрпесіне қойып кететін. Дымын ішіне тартып, әжесінің сөніп бара жатқан жанарына қарап, сыбырлайтын:

– Әже, бұл мен ғой, Темір... Мені кіргізбеді, бәрібір келдім... Естіп жатырсыз ба?

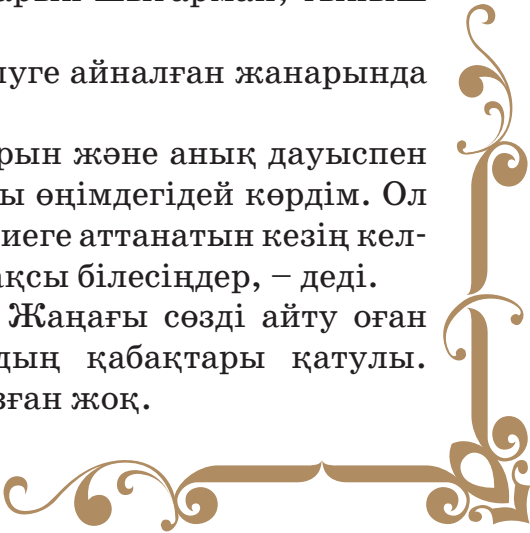
Әжесі кейде жұмған аузын ашпайды. Темір осыған өкпелеп қалады. Содан кейін біреудің көзіне түсіп қалам-ау деп қорықпаған ол басқаларға қыр көрсете емін-еркін шығып кетеді.

Бір күні таңертең Сайда кемпір баласы Тарағайға үйдегі ересектердің бәрін жина деп бұйырды. Аз уақыттан кейін шағын терезесінен таңғы сәуле әрең себелеген алакөлеңке бөлмеге Тарағай мен оның әйелі Текина қатын, екі ағасы Тәжі мен Фасхи әйелдерімен және тұрмыс құрмаған екі қарындасы жиналды. Балалардың ешқайсысын шақырған жоқ. Оларға дымдарын шығармай, тыныш отыру тапсырылды.

Әжейдің бетіндегі әжімдері жазылып, өшуге айналған жанарында әрі суық, әрі айқын нұр пайда болғандай.

– Құлындарым, бүгін түсімде, – деп ақырын және анық дауыспен сөз бастаған Сайда әже, – аталарың Қажұлды өңімдегідей көрдім. Ол маған мына жалған өмірмен қоштасып, о дүниеге аттанатын кезің келді дейді. Ал өлгеннің қайтып келмейтінін жақсы білесіңдер, – деді.

Әжей көзін жұмып, аз-кем тыныстады. Жаңағы сөзді айту оған көп күш түсірген сияқты. Жиналғандардың қабақтары қатулы. Сондықтан, орнаған тыныштықты ешкім бұзған жоқ.

– Түсімде, – деп сөзін жалғастырды Сайда, – Қажұл маған аян білдірді. Ол былай деді: менің жиендерімнің немесе немерелерімнің бірі мына өмірде хандықты жаулап алады. Халықты бағындырып, үлкен жетістікке жетеді... Әлемдегі барлық патшалар соған бағынады әрі асқан дәулетті иемденеді... Оны жер бетіндегі ең бақытты жан деп есептейді... Ол үшін алтынның құны шаңмен тең... – деді.

Тағы да тыныштық орнады.

– Қажұлдың аяны мұнымен біткен жоқ, – деді Сайда әже шаршаңқы дауыспен. Әжей тағы да бірдеме айтты... Және бұл өте маңызды еді...

Сайда әже түсінде аян берген Қажұлдың соңғы сөздерін айтып үлгермеді. Өйткені, осы уақытта бөлмеге Темір жүгіріп кірген болатын. Ол бағанадан бері есіктің орнына ілінген перденің ар жағынан сығалап тұрып, барлық сөзді тыңдап алған.

Үлкендерді итере ентелеген ол жан тапсырғалы жатқан әжесіне ұмтылып, айқайлап жіберді:

– Әже! Сіздің айтқан адамыңыз мен ғой! Мен ғой, әже, батыр болатын!...

Темір бойын кернеген сезімнің әсерінен булығып, көз жасын төгіп-төгіп алды. Жүзінен әлдебір батылдық байқалды.

Осы бір күтпеген оқиғаны бақылап отырған үлкендер жақ ашпады. Тек Сайда әжей ғана немересінің жасаураған жанарына тік қарап, сасқалақтағаннан:

– Құлыным, Көк Төңірі қолдасын өзіңді... – деп сыбырлады.

Сайда әжей осыдан кейін-ақ әлсірей түсті. Тек бөлменің сұрқай төбесіне бағытталған жанары мен дыбыссыз жыбырлаған ерні кейуананың әлі тірі екенін әйгілегендей еді. Бәлкім, ол Қажұл баба айтқан маңызды сөзді жеткізуге оқталған шығар. Кейуана бір нәрселерді сыбырлап жатыр. Бірақ, дыбыссыз сөздерді есту мүмкін емес еді.

– Сен неге есіресің, оңбаған? – деді әкесі ашуға булығып. Көздері ызадан от шашқандай. – Әкетіңдер мынаны... Аулаққа әкетіңдер!

Текина қатын баласын қолынан тартып, ренішті дауыспен «жүр, жүр...» деп сыбырлап, есік жаққа сүйреледі. Бірақ, Темір анасының қолынан бұлқынып шықты. Әжесінің үстіндегі шұбар көрпеге жабысып, жанарына қарады. Содан соң:

– Әже! Менің болашақта батыр болатыным рас қой! Сен білесің, иә, әже? Ол менмін бе? – деп үздіксіз қайталай берді.

Темірдің көз жасы бетін жуды. Ақырында, көнбей жатқан баланы анасы мен апайлары жетектеп алып кетті. Бөлмеде Тарағай, Тәжі және Фасхи ғана қалды. Олар шешелерінің басында біраз отырды. Бірақ, Сайда әже тіл қатпады.

Көп ұзамай Сайда әже тыныш әрі жайбарақат ұйқыға кетті. Ал, кешке қарай әжейдің жаны қиналмастан көкке ұшты.

* * *

Темірді бұзықтық жасағаны үшін жаза күтіп тұр еді. Себебі, ол жалған дүниені мәңгілікке тастап бара жатқан жанның соңғы аманатын жеткізуіне кедергі жасады. Сайда әже өлер алдында Қажұл бабаның аян еткен сөздерін толық жеткізе алмады. Ол соңғы тілегін айтып, балаларына батасын беріп үлгермеді.

Балалары Сайда әжені соңғы сапарға шығарып салды. Тарағай Темірдің қылығына қатты ашуланды. Сондықтан, шаң басқан ескі заттар сақталатын қойма-қораға қамап қойды. Бұрышта матамен қапталған үлкен сәкі тұрды. Бұзық ұл осылай жазаланды. Бұл Темір тағы бір нәрсені бүлдірмесін болмаса қашып кетпесін деген ойдан туған шешім еді. Оның үстіне Темірді қорғаштап, барлық айыптарын жуып-шаятын баяғы Сайда әжесі жоқ.

Темір алакөлеңке қорадағы сәкінің үстінде аяғын салбыратып, жер сыпырып отыр. Бұрышта жан-жағы матамен қапталған үлкен сәкі. Бала анда-санда сыртынан мықтап бекітілген есікке жабырқау жүзбен қарап қояды. Ол әкесінің жазасынан гөрі, әжесінің қазасына көбірек қайғыруда. Әкесінің қаталдығынан қорықпайтын. Тек бойында әкесіне деген қарсылық күшейе түскен.

Бала жан-жағына барлай көз салды. Ескі қоймаға ол бұрын талай рет кірген. Бірақ, мұнда бірінші рет қамалуы. Сонымен, әкесі жазалағысы келген екен, дегеніне жетті. Темірдің ескі заттар қоқырсып жатқан жерде отыра беруге шыдамы жетпеді. Басында біреу келіп, шығарып алғанша, илікпеспін деп ойлаған. Бірақ, қамауда тұрғанына қанша уақыт өтті. Көмекке келетін ешкім жоқ. Бәрі оның осында екенін ұмытып кеткен сыңайлы. Темір жан-жағына мұқият қарап шықты.

Қойманың аласа төбесінің төменгі жағында екі кішкентай терезе бар. Оның бірі торланған. Одан ауа мен жарық еркін кіреді. Сәкінің үстіндегі екінші терезе шаң басқан кендір қаппен бекітіле салған екен. Күн ортасынан енді ауған кез. Әлі жарық болғандықтан, қойманың ішіндегі заттарды анық көруге мүмкіндік бар. Темір бұрыш-бұрышты аралап шықты. Содан кейін қабырғаны беріктігін тексерген адамша ұстап көрді.

Қабырғаға қағылған ілмекке көз қарықтырар ат әбзелдері ілінген екен. Әбзелдер уақыт өте келе қарайған күміс салпыншақтармен, түрлі-түсті шашақтармен әшекейленіпті. Қасында безендірілмеген әрі әбден қажалған ер-тоқым. Тағы бір бұрышта бір үйме болып киіз терліктер жатыр. Ілмектерде шаң басқан су құятын бос сабалар салбырап тұр. Бірнеше қамшы мен ұзын шыбықтар да осы жерге ілінген.

Темір аяғының ұшымен көтеріліп, қабырғадағы ат әбзелдерін алмақ болды. Ол өзін аттың үстінде отырған жеңімпаз батырдай сезінгісі келген еді. Бірақ, ер-тұрман ауыр болып шықты. Сондықтан, темір

ілгектен оны алу қиынға түсті. Осы кезде бұрыштағы ыбырсыған терліктердің астында жатқан ескі, жыртылған бір орам киіз текеметті көзі шалды. Бала текеметті шаңға қақалып-шашалып жүріп қабырғаға сүйеп қойды да киіздің үстіне шықты.

Ер-тұрманды ақыры алып тынды. Ілгектен сырғып төмен қарай ұшып түсті. Жолында кезіккен «жеңілмейтін батырды» да құлатты-ау, әйтеуір. Бірақ ол беті мен иығын сырып өтті. Темір жараланған жерін қолымен сипалай жүріп орнынан тұрды. Шекесі мен бетінен жылымшылап қан ақты. Шаңға батқан ер-тұрман оның сәтсіздігінің куәсіндей жерде жатыр. Нағыз батыр оңай жеңіледі деп кім айтты?

– Ескі-құсқы бірдеме! – деп Темір оны жаратпаған сыңай танытып, аяғымен теуіп жіберді.

Енді ол қабырғада ілулі тұрған қамшыны алып, ары-бері сілтеді. Содан кейін есікке қарай секірді:

– Не? Есіктің жақтауына жабысып... тұрсың ба?.. Қазір қамшымен сабағанда қалай қыңсылар екенсің! Қалай қайқаңдар екенсің, көрерміз!

Ол бар күшімен есікті сабалады. Қолы талғанша қамшының астына алды.

Бірақ, есік сықырлаған да, шиқылдаған да жоқ. Бұл ойын тез жалықтырып жіберді. Оның үстіне бірге ойнайтын достары да қасында емес. Темір қамшыны жерге тастай сала, иығымен итеріп ашпақ болды. Бірақ, шамасы келмеді.

Кенет Темір еркіндікті қатты аңсады! Көз ұшында көрінген көкжиекке дейін созылып жатқан кең даланың төсінде желдей жүйткіген арғымаққа отырып құстай самғауды армандады! Ол ат әбзелдері күміспен, алтынмен апталса деп ойлады... Іштей ер-тоқымының мынау сияқты ескі, әбден тозған емес, керісінше, ою-өрнекпен қашалғанын қалады. Ал, арғымағымның жалы желмен жарысардай көркем, қос бүйірі күн көзіне жылтыраған керім болса деп армандады. Әрі жанымда жүз нөкерім* жүрсе деді. Әжесі айтқандай, бүкіл өлем табанымның астында жатса екен деп қиялдады...

Алысқа самғаған қиялының жетегіне ергені сонша, ауызының суы құрыды. Қиялдағаны сонша әжесінің соңғы сөздерін ақырын дауыспен бірнеше рет қайталады. Өз даусына өзі құлақ салды. Бұл әлдебір әдемі әуенді тыңдағандай әсер етті: «Жер бетінің билеушілері оған бағынатын болады... Жер бетінің билеушілері бағынады...»

Темір сәкіге малдас құрып отырды да, нөкерлері туралы ойлады. Өлемді жаулап алу үшін жүз нөкер жетер ме екен? Жоқ, жүз нөкер аз болады. Мың нөкер керек! Бірақ, Темірдің қарамағында жаужүрек

* Нөкер – атты қызметшілер.

нөкерлер болмай тұр. Әзірге өзі басқаратын бір топ балалардан басқа ешкім жоқ. Қазір олар қайда жүр екен? Неге көмекке келмейді? Кенет сырт жақта абыр-сабыр басталды.

Дабырлаған дауыстар естілді. Біреулер қызу айтысып жатыр. У-шу күшейе түсті. Торланған терезенің арғы жағында пайда болған екі қол терезенің темір сымына жармасты. Темір олардың беттерін көрді.

– Мидхад! – деген Темір қуанғаннан күліп жіберді.

– Темір! – деді Мидхад алакөлеңке қойманың ішінен досын іздеп.

– Бұл жерде екенімді қайдан білдің?

– Күлсім әпкең айтты.

Мидхад терезенің темір торын жұлқылай бастады.

– Әкең саған қатты ашулы деді Күлсім әпкең. Сол үшін жазалайтынын да айтты.

– Не істеп кеттің? – деді төменнен шыққан дауыс.

Темір Раджабты дауысынан таныды.

– Терезе шайқала бастаған сияқты, – деп жауап берді Мидхад.

Торланған терезе, шынында, қимылдап тұр. Бірақ, оны жұлып алуға баланың күші жетпеді. Оның үстіне, Мидхад терезеге бойы жетпеген соң, досының иығына шығыпты. Сондықтан, кез келген сәтте құлап түсуі мүмкін.

Достарының бос әурешілігін көргенде Темірдің шыдамы таусылды. Сәкіге секіріп шығып, екінші терезенің ішіндегі ілгекті жұлып алуға күш салды. Достарының жанында болғаны Темірге қуат берді. Әбден қатып қалған ілгекке жету үшін саңылау іздеді. Бірақ, саусағын қанатып алды. Терезе тым кішкентай. Нығыздап тығылған шүберек қабырғаға жабысып қалғандай қатты екен.

Жоқ, мен берілмеймін! Қойманың сыртында достарым тұр... Мен олармен бірге болуым керек!

Темір терезеге киіз текеметті сүйреп алып келді. Сөйтті де, киізді терезеге қолы жететіндей етіп орналастырды. Енді терезені Мидхадпен бірігіп жұлқыласа, көздегеніне жететіні анық. Тор біртіндеп әлсіреді. Бала сыйып кетерлік кішкентай терезенің арғы жағында Темірді арман болған азаттық күтіп тұр.

Терезенің кішкентай ойығына икемді әрі шағын денесін сыйдыруға аз ғана күш салса болғаны.

Арада бірнеше уақыт өткенде Темір қораның артқы жағындағы сазды еңісте жүрді. Денесі жырылған, беті кір-қожалақ. Есесіне, Темір өзін жеңімпаз батыр сезінді.

Жүгіре-жүгіре ентіккен балалар қалың өскен бір топ түйе жапырақ пен тікенең шөптің жанына келіп тоқтады. Темір жан-жағына барлай көз тікті де, қолымен келесі тұсты сілтеді. Енді олар алаңқайдың арғы жағындағы қабырғасы ғана қалған қираған үйге бет алды. Осында аздап тынықпақ.

– Әкең қатты ұрды ма? – деп сұрады Шағып Темірдің денесіндегі беті әлі қата қоймаған жараны нұсқап.

Темір басын шайқады.

– Әй, Темір, сарайда отырғанда саған тамақ берді ме өзі? – деп сұрады Сафа.

– Ешкім тамақ берген жоқ. Мен тамақ ішпесем де жүре берем.

– Су ішпесең де жүре бересің бе? – деді Сафа Темірдің шыдамын тауысып.

Раджаб:

– Сусыз ешкім өмір сүре алмайды.

Темір:

– Ал, мен сусыз өмір сүре алам, – деп аяғымен жерді бір тепті.

Сәл-пәл ойланған соң былай деп қосты:

– Әрине, егер су болмаса. Ал, су болса, көбірек ішіп алып, шөлге шыдап жүре берер едім.

– Егер көп су ішсең... Мысалы, бір саба су ішсең... не болатынын білесің бе?.. – деді де, Раджаб күліп жіберді.

Темір:

– Не болады? – деп қарқылдаған Раджабқа ашулы көзбен қарады.

– Не болушы еді? Баратын жеріңе жете алмай қаласың!

Раджаб тағы қарқ-қарқ күлді.

– Сен не деп тұрсың? Неге жете алмайды, жетеді! – деді Шағып. Ол да дауға араласып кетті. – Мүмкін, сен жете алмассың, ал Темір жетеді!

Раджаб:

– Қолыңнан келсе, қарныңдағы бір саба сумен жетіп көр! – деп жеңістік бермеді. Бұл Темірдің шамына қатты тиді. – Жүгіріп бара жатқанда бір саба судың жартысын жерге жіберіп қояды! Сосын іш киімін қорғанның сыртында кептіруге тура келеді!

– Іш киім кептіретін кім? Мен бе? – деген Темір Раджабқа жақындай берді. – Мен бе?.. Кіммен сөйлесіп тұрғаныңды білесің бе?

– Жарайды енді! Несіне ашуланасың! Мен жәй айта салдым. Қалжыңдағаным ғой. Қолыңды ербеңдете берме, жетер!

Темір қос қолымен Раджабқа жармасты.

– Мені... барлық патшалар мен адамдардың... билеушісін мазақ қылып тұрсың ба!

– Қайдағы билеушіні айтасың? – деген Раджаб Темірдің қолынан сытылып кетуге тырысты.

– Сондай! Қандай екенін өзің біліп аласың! – деді Темір.

Олар бірін бірі тоқпақтай бастады.

Достарды ажыратқанда екеуінің де мұрны қанапты. Балалардың ішіндегі ең ақылдысы – Мидхад. Ол достарды татуластырмақ болды.

Раджаб:

– Маған неге жұдырық ала жүгірді? – деп ақталды.

– Мені мазақ қылушы болмасын! Мен әміршімін! Бұл туралы Қажұл бабам аян берген...

Темір мүдіре сөйлеп, Сайда әжесі өлер алдында айтып кеткен аян жөнінде өңгіме бастады.

– Сайда әжеңнің нақ сен туралы айтқанына сенімдісің бе? Оған көзің жете ме? – деп қайта-қайта сұраған Сафа Темірге сенімсіздеу қарады.

Темір Сафаның сөзіне ренжіген кейіппен:

– Басқа кім болушы еді? – деді. – Әжем мен жөнінде және ең маңызды шаруаны айтқысы келген... Бірақ, мен өзім біліп алдым!

– Иә... әрине, – деп қостады Шағып. – Қажұл баба айтса, жәй айтпайды. Бостан-бос аян бермейді.

Темірдің күтпеген жаңалығына таң қалғаны сонша, төртеуінің де дымы шықпай қалды. Естігендерін әрқайсысы өзінше түсінді. Темірдің өзі де болған жағдайды ой елегінен өткізді.

Бірінші Мидхад сөйледі.

– Саған сенеміз. Бізге үнемі жетекшілік еттің. Елді сен билемегенде, кім билейді!

Мидхад сөзімді қолдаңдар дегендей достарына қарады. Содан соң тағы қайталады:

– Біз бәріміз саған сенеміз!

– Сендер маған сенесіңдер ме? Бірақ, бұл аз!

– Аз? Басқа не керек? – деді Раджаб кекесінмен.

Темір жақын келіңдер дегендей ымдап, жұмбаққа толы дауыспен сыбырлады:

– Менің нөкерлерім боласыңдар... Өмірлеріңнің соңына дейін маған адал болуға ант берулерің керек... Керегі осы.

– Қалай? – деп қайта сұрады Сафа.

Темір:

– Менің алдыма тұрыңдар да, ант беріңдер, – деп бұйырды.

Бесеуі де орындарынан көтерілді. Темірдің жүзі маңғазданып кетті.

– Ант береміз! – деп айқайлады төрт нөкер сиқырланғандай.

* * *

Сайда әже өмірден озғаннан кейін Темір еркелікпен қош айтысты. Бұдан былай оны ешкім еркелетпеді. Темірдің әкесі мен шешесі өз заманының қатал заңымен күн кешті. Темір он екіге келгенде-ақ жауынгерлігімен және қайсарлығымен ерекшеленді. Садақпен оқ атуды, қару-жарақ қолдануды үйренді. Асау атқа бас білдіруді меңгерді. Темір жасықтар мен жігерсіздерге өктем қарады.

Көршілері Темірден аяқ тартатын. Тек баяғы достары ғана оған жетекші ретінде қарап, мойындады. Кезінде құлыптаулы қорадан қашуға көмектескен Мидхад, Раджаб, Шағып пен Сафа Темірге жан-

тәнімен берілген еді. Ал, Темір олардың қарақшылық шабуылдарда бастап жүретін жетекшісіне айналды.

Он төртке келгенде Темірден біреулер сескенсе, екіншілері бас иді. Түн қараңғылығы түскенде ол үйде отыра алмайтын.

– Әй, Сафа, сол жақ қапталдан кел, ал, сен Шағып, қойларды сайға айда! – деп Темір атының басын тартты. Ол жаңа ғана түн қараңғылығымен көрші ауылдың шетіндегі керең Зубаирдың қашасынан төрт қойды алып шыққан екі серігін күтіп тұр. Серіктері осы істі тындырып, аттарына қонды. – Мидхад, Раджаб, тездетіндер!

Зубаирдың иті өзі сияқты кәрі. Бөтен адамдардың келгенін кеш сезіп, үзік-созық үріп жатты. Мидхад арғымағын кері бұрып, ер-тұрманға ілінген сөмкедегі сүйекті итке мазақтағандай лақтыра салды.

– Неге үресің? Жей ғой!

Ит сес көрсеткендей ырылдады. Бірақ, бұдан кейін үрген жоқ. Асыққан төрт атты Зубаирдың үйінің қасындағы сайда қойлардың аяғын тұсаулап тастады. Атқа отырып, жол үстінде тағатсыздана күтіп тұрған бесінші адаммен бірге түн қараңғылығына сіңіп жоқ болды. Олжаларын өздерімен ала кетті.

Кәрі ит сүйекті жалап-жұқтап болғасын, тұмсығын аспанға көтеріп, кінәсін сезгендей қыңсылады. Көкжиектен ай қарап тұрды. Ит құйрығын қысқан бойы күркесіне кірді. Тек, аспандағы ай ғана адамдардың тірлігіне таңданып әрі қайғырып, көк жүзінде асықпастан жүзіп бара жатты.

Бес салт атты дегеніміз – ересек өмірге енді ғана аяқ басқан жеткіншектер еді. Олжаларын арғымақтарына байлап, ауылдан және жолдан аулаққа кетіп бара жатты. Алдан ай сәулесімен шағылысқан көлшік секілді бұлақ көрінгенде барып, аттарының басын тартты. Асықпастан өзен арнасын бойлап төмен қарай жүрді. Бұлақ суының әсерінен үлкен сайға айналған жерге бағыт алды. Бұл жер қалың өскен тоғайдың ортасында. Сондықтан, сырт көзге көрінбейтін. Жел су бастаған жұмысты соңына дейін жеткізген сияқты. Сай қабырғаларының жылдар бойы желге әбден қақталғаны көрінеді. Көзге байқалмайтын сүрлеу жолмен төмен қарай жүрген аттылар тапқандарын жерге тастады.

Мидхад бір қойды шетке апарды да, беліне байланған қанжарын суырды. Өте шапшаң әрі епті қимылдады. Өлімге душар болған мал дыбыс шығармады. Тіпті, ештеңе болмаған да сияқты. Тек, үрей тудыратын түнгі қараңғылықта жарқ еткен пышақтың жүзі ай сәулесіндей жылт етті. Пышақ жүзінің қаннан қарайып кеткені байқалды...

Тоғайдың жиегінде өткен жылғы құрғақ қамыстан тұрғызылған күрке тұрды. Шағып жылдам басып күркеден қазан алып шықты.

Қамыс-қопа мен бұталардың арасындағы сүрлеу жолға түсіп, суға кетті. Олардың мұнда жиі келіп тұратыны көрініп-ақ тұр. Осында кішігірім той жасауға қажеттінің бәрі табылатын.

Раджаб бірнеше тастан тұрғызылған ошақтың басында құрақ ұшып жүр. Сафа сайдың бір бұрышына су тимейтіндей етіп ұқыпты жиналған бір құшақ құрғақ отынды алып келді.

Тек Темірдің тыныштығын ешкім бұза алар емес. Жұлдыздарды қызықтап өзімен өзі отыр. Бәлкім, көк жүзінен өзінің тағдыры жазылған жұлдызды іздеп отырған болар... Мүмкін, көз тартар жұлдызды түннің сұлулығына тамсанып, қазір дайын болатын дәмді тамақ туралы ойлаған шығар...

– Әй, Темір, неге ойланып кеттің? Болашақтағы атақ-даңқың туралы қиялдап отырмысың? – деді Раджаб от жаға жүріп. Әдеттегідей зілсіз қалжыңдап, Темірді өткір тілімен түйреп өтті. Бірақ, Темірдің біреумен ұрысуға зауқы болмағандықтан күлімсіреп жауап берді:

– Жоқ. Бала кезімде ет жейтін уақыт қашан болады екен деп тағатсыздана күтетінмін. Соны еске түсіріп отырмын, – деп көңілдене достарына қарады. – Кішкентай кезімде піскен еттің иісі мұрнымды жарғанда аузымның суы құритын. Етті алып, жейін десем, текеметтен тұра алмайтынмын. Ашуланып, мен күштімін дегендей, айқайға басытынмын.

Қыран-топан күлкі Темірді ары қарай қамшылай түсіп, орнынан тұрды. Иығын кербездене жазып, аяғын кеңірек қойып, әңгімесін ары қарай жалғастырды:

– Енді етті қиналмастан өзім де таба алам.

Қалған төртеуі оны қолдағандай қошеметпен айқайлады.

– Менен көрші ауылдардың халқы сескенеді. Несі бар? Бұл жақсы да шығар. Демек, менімен бірге болуға өзім сияқты ержүректер ғана талпынады деген сөз.

Төрт нөкер оны тағы қоштағандай көңілдене күлді.

– Мен мықтымын әрі күштімін. Аяқ-қолымның күші жеткілікті...

Осы кезде аспаннан бір жұлдыз ағып түсті. Түнгі аспанда пышақтың өткір жүзіндей жарқ еткен із қалдырды.

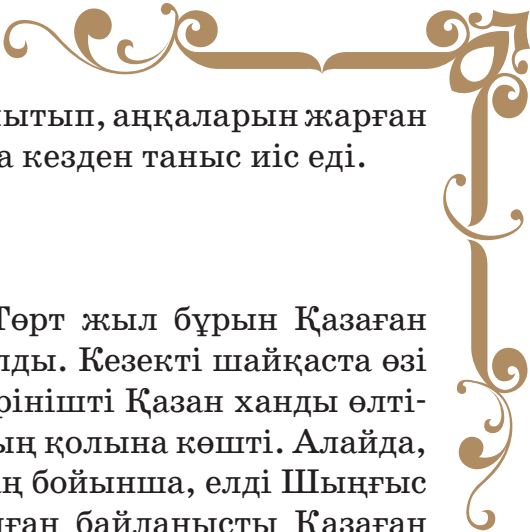
Күтпеген жағдайға қарап, Темір үнсіз қалды.

Аққан жұлдызды Раджаб та байқады.

– Қара, саған аспан да қолдау көрсетіп жатыр! Сен бізге жетекші, ал біз сенімді нөкерлерің боламыз!

– Біз саған бала кезде-ақ ант беріп едік қой! – деп жалғастырды Мидхад.

– Білем. Сендер маған адал дос болып кеттіңдер, – деп ұстамдылықпен жауап берген Темір жүрегін мазалаған әлдебір үрейді сөйлітуге тырысты.

Аз уақыттан кейін бес жігіт бар дүниені ұмытып, аңқаларын жарған еттің иісіне елікті. Бұл әрбір көшпендіге бала кезден таныс иіс еді.

* * *

Өзенаралығындағы өмір қатты өзгерді. Төрт жыл бұрын Қазаған бектің жұлдызын оңынан тудырған оқиға болды. Кезекті шайқаста өзі өштескен және көшпелі ақсүйектерге жеккөрінішті Қазан ханды өлтіріп тынды. Мәуереннахрдың билігі Қазағанның қолына көшті. Алайда, Қазаған ұлы Шыңғыстың ұрпағы емес еді. Заң бойынша, елді Шыңғыс ханның ұрпақтары ғана билей алатын. Осыған байланысты Қазаған қулыққа кірісті. Ол өмір деген лауазымды иеленді. Ал, билеуші ретінде Шыңғыс ханның ұрпағынан шыққан жасанды хандарды жариялай бастады. Алдымен Данишмендчаны, кейін Баян Кули ханды қойды. Іс жүзінде елді өмір Қазаған басқарды. Оның билігі он екі жылға созылды.

Қазағанның билігі тұсында көшпенділер көрші елдерді тонаумен ғана айналысты. Бұны жаңа билеуші қолдады. Тонау, шабуылдау, осы арқылы баю. Қазаған құзырындағы халықтың алдына бұдан басқа мақсат қойған жоқ. Сол себепті де Темір сияқты жас барластарға бұл кәдуілгі өмір салтына айналды.

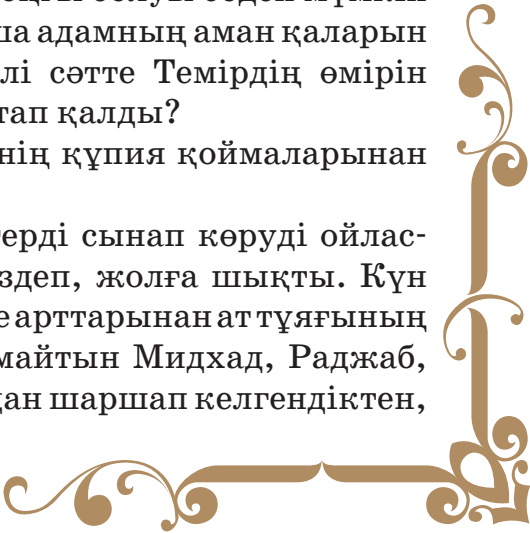
Басында небәрі төртеу болған Темірдің нөкерлері уақыт өте көбейе берді. Нөкерлер көпестердің жүк тиелген керуендеріне шабуыл жасады. Саңырау Зубаир сияқты ауыл-аймақтағы әлсіз көршілерін тонады. Өрісте жүрген малдарды барымталады. Темір жат адамдарға аяушылық танытпады. Ал, достарына келгенде жомарт әрі кеңпейілдік танытты. Жастық жалынмен өмір сүруді қалаған жігіттердің Темірдің қатарына қосылуы да осыдан.

* * *

Темір тағдыр сынына тап болды. Сол күнгі оқиға шағатай руының барлас тайпасынан шыққан жас жігіт үшін соңғы болуы әбден мүмкін еді. Темір көз жұмған болса, жер бетінде қанша адамның аман қаларын кім білсін? Неліктен тағдыр сол бір қатерлі сәтте Темірдің өмірін қимады? Қыл үстінде тұрған өмірін неге сақтап қалды?

Бұл сауалдардың жауабын аспан кеңсесінің құпия қоймаларынан ғана табуға болатын шығар.

Темір өзіне нөкер болуды қалаған жігіттерді сынап көруді ойластырды. Жігіттермен бірге кезекті олжаны іздеп, жолға шықты. Күн еңкейіп қалған. Қожа-Илгардан ұзай бергенде арттарынан ат тұяғының дабыры естілді. Бұл үнемі жұптары жазылмайтын Мидхад, Раджаб, Шағып пен Сафа еді. Темір достары барымтадан шаршап келгендіктен,

тынықсын деп тастап кеткен-ді. Бірақ, олар Темірдің кезекті олжаға шыққанын біліп, арғымақтарына қарғып мініп, артынан қуып жетті.

Жастар әңгімелесе жүріп, аласа төбелер самсаған ашық далаға бет алды. Күн әлі ұясына батқан жоқ. Ал, түн қараңғылығы барымта жасауға қолайлы уақыт. Күн сәулесі көкжиекке сіңіп кеткенше біраз уақыт бар. Демек, асығудың қажеті жоқ. Оған дейін бес ержүрек жігіт пен жаңадан қосылған төрт жігіт апшыны қуырған ыстық күнді ауыстырған кешкі самалға рақаттанып, алдағы жоспарды талқылады.

Көз ұшында көрінген еңісте жайылған бір отар қойға жеткенше біраз жол жүріп өтті. Отар үлкен екен. Біраз олжаға батуға болады деп ойлады. Салт аттылар тоқтап, аз-кем сөйлесті. Қас қарайғанша күту керек деп шешті. Осы кезде ымырт жабыла бастаған еді. Күн көкжиекке батып, түпсіз тұңғиыққа сіңіп бара жатқан. Енді жоспарды іске асыратын кез келді.

Темір жаңадан қосылған жігіттердің бірін қойшылардың назарын аударсын деген оймен алға оздырып жіберді. Қалғандары өзімен бірге қарама-қарсы жақтағы төбені байқатпай айналып өтуге тиіс еді. Өзіне сенімді төрт нөкеріне аулаққа барып, күте тұруды бұйырды. Ол жаңадан қосылған жігіттерге өздерін көрсетуге мүмкіндік берді.

Күннің соңғы шапағы көз ұшындағы төбенің ұшар басын қызыл түске бояды. Дала түн қараңғылығына ене бастады.

Біршама қашық тұрған барымташылар күзетші иттердің үргенін естіді. Иттердің үні бір кез өшті. Демек, қойшылар барлаушыны байқап қалды деген сөз. Қазір иттерді қуып жіберген болу керек. Далада өлі тыныштық орнады. Темір қойшылардың қай тұста тұрғанын анық білді. Олардың саны екі не үшеуден көп емес деп түйді. Ол серіктеріне ақырын бұйрық берді.

Аттың жалына жабысып, тебінген жігіттер дыбыс шығармастан отарға қойып кетті. Сөйтті де, қойлардың бір бөлігін алдарына салып айдай жөнелді. Осы кезде иттер тағы үрді. Қойшылардың айқайлаған даусы шықты. Темір дауыс шыққан тұсқа қарай шапты. Барлаушысына шегініп, қашып кетуге мүмкіндік бермек болды.

Темір қамшысын аспанға көтеріп, атын шапшытып, желдей жүйткіді. Бұл жоспарды құрған өзі болғандықтан сәтті аяқталатынына сенімді еді. Зәресі ұшқан екі қойшыны жон арқаларынан соғып, қамшының астына алды. Осы сәт Темірдің жүрегінде шаттық оты жалындап жатты. Қолға үйретілген құстың егесінің қолына қонғаны сияқты, Темір бүгін жолым болады деп шешкен. Өйткені, сәтті шабуылға шығарда үнемі осындай күйге түсетін.

Қуанғаннан айқайлап жіберді. Айқайы қойлардың маңырағаны мен иттердің үргенін, қойшылардың қарғанған даусын басып кетті. Темірдің үні кең даланы кезіп кеткендей. Атын қамшылап, алға